

ΧΡΟΝΙΚΟ

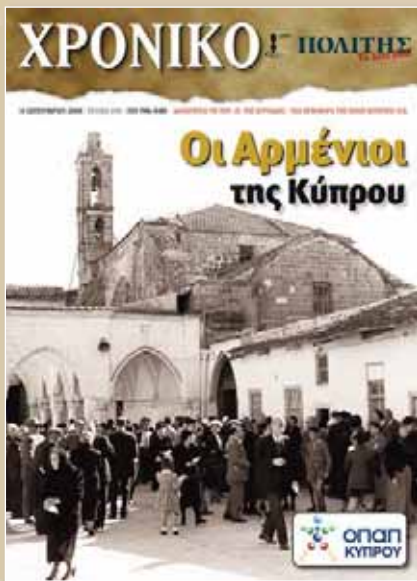

ΠΟΛΙΤΗΣ
Τα λέει όλα!

14 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2008 | ΤΕΥΧΟΣ 030 | ISSN 1986-048X ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ «Π» ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ - ΜΙΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΠΑΠ (ΚΥΠΡΟΥ) ΛΤΔ

Οι Αρμένιοι της Κύπρου

Του Αλέξανδρου-Μιχαήλ Χατζηλύρα
Ερευνητή-μελετητή

Το σημερινό «Χρονικό», μετά την παρουσίαση της θρησκευτικής κοινότητας των Μαρωνιτών, συνεχίζει με την παρουσίαση της Αρμενικής κοινότητας της Κύπρου, ενώ κατοπινό τεύχος θα είναι αφιερωμένο στην κοινότητα των Λατίνων. Η Αρμενική κοινότητα αποτελεί, μαζί με τις προαναφερθείσες κοινότητες, μια εκ των τριών αναγνωρισμένων θρησκευτικών κοινοτήτων βάσει του Συντάγματος.

Παρακολουθούμε την ιστορική πορεία της Αρμενικής κοινότητας στο νησί, από τη πρώτη μαζική εγκατάσταση που έλαβε χώρα στις αρχές του βου αιώνα π.Χ, επί αυτοκράτορα Ιουστίνου Β', μέχρι τις μέρες μας. Μετά την τρομερή γενοκτονία από τους Νεότουρκους, ο αριθμός των Αρμενίων στη Κύπρο αυξήθηκε σημαντικά με την έλευση μεγάλου αριθμού προσφύγων, ενώ η Κύπρος ήταν η πρώτη χώρα στην Ευρώπη, που αναγνώρισε τη γενοκτονία με το ψήφισμα 74, στις 29/04/1982. Η Αρμενική κοινότητα είναι ιδιαίτερα δραστήρια στο νησί μας, μέσα από ποικίλες λέσχες και συνδέσμους, πολιτιστικούς και μορφωτικούς, ενώ ταυτόχρονα είναι η μόνη θρησκευτική ομάδα που διαθέτει επίσημη ιστοσελίδα του εκπροσώπου της κοινότητας καθώς και πειραματικό διαδικτυακό σταθμό. Ευχαριστούμε θερμά τον ερευνητή-μελετητή, Αλέξανδρο-Μιχαήλ Χατζηλύρα, που μέσα από στενή συνεργασία με μέλη και φορείς της Αρμενικής κοινότητας μας παρουσιάζει την ιστορική πορεία, τις δραστηριότητες και τις επιφανείς προσωπικότητες της Αρμενικής κοινότητας.

Μαρία Κωνσταντή

**ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ**

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Εκδόσεις Αρκτίнос Λτδ
ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Παπαδόπουλος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Διονύσης Διονυσίου
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χάρης Νικολαΐδης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ: Μαρία Κωνσταντή
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ: Μιχάλης Φενερίδης
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: STAVRINIDES PRESS

4

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι απαρχές των Αρμενίων και το νομικό καθεστώς των θρησκευτικών ομάδων με βάση το Σύνταγμα.

12

**Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ**

Η γεωγραφική κατανομή των Αρμενίων μέσα από τις επίσημες απογραφές πληθυσμού.

6

**Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ**

Η παρουσία της αρμενικής κοινότητας στο νησί μας και η ιστορική της πορεία.

16

**ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ**

Η θρησκευτική ταυτότητα και η αρμενική γλώσσα. Χώροι εκπαίδευσης και λατρείας.

20

**ΣΗΜΑΙΝΟΥΣΕΣ
ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ**

Επιφανείς Αρμένιοι που ξεχώρισαν με την προσφορά τους στα δρώμενα της κοινότητας και της Κύπρου

Οι απαρχές των Αρμενίων

Το αρμενικό οροπέδιο, που εκτεινόταν κάποτε σε έκταση 400.000 km², ορίζεται χονδρικά από τον Πόντο, τον Καύκασο, τον Ταύρο και τη Μεσοποταμία· κατά την παράδοση, η κιβωτός του Νώε προσάραξε στο υψηλότερό του σημείο, το όρος Αραράτ (5.137 m). Τα πρώτα ίχνη πολιτισμού στην περιοχή ανάγονται στη Νεολιθική περίοδο και, με βάση γλωσσολογικά και ανθρωπολογικά δεδομένα, θεωρείται ότι αποτελεί την ιστορική κοιτίδα των ινδοευρωπαϊκών φύλων.

Περί το 1500 π.Χ. συστήνεται συνομοσπονδία βασιλείων, και πιστεύεται ότι κατά τον 8ο αιώνα π.Χ. οι φυλές στο δυτικό τμήμα του βασιλείου του Ουραρτού διαμόρφωσαν το αρμενικό έθνος και την αρμενική γλώσσα. Το 585 π.Χ. τα ηνία

παίρνει η δυναστεία των Οροντίδων, επί της οποίας η Αρμενία είναι άλλοτε ανεξάρτητο κράτος και άλλοτε περσική σατραπεία. Το 190 π.Χ. διαχωρίζεται στη Μεγάλη και τη Μικρή Αρμενία, υπό τον Αρταξία και τον πατέρα του, Ζαριάδρη, αντίστοιχα· επεκτάθηκε και άκμασε, φθάνοντας στο ζενίθ της μεταξύ 95-66 π.Χ., όταν συνενώθηκε υπό τον Ντικράν το Μέγα και έγινε ένα από τα ισχυρότερα κράτη ανατολικά της Ρώμης, με πρωτεύουσα την Τιγρνούπολη.

Το 1 μ.Χ. περιήλθε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μέχρι που το 54 μ.Χ. εγκαθιδρύθηκε η δυναστεία των Αρσακιδών. Οι Απόστολοι Ιούδας ο Θαδδαίος και Βαρθολομαίος κηρύσσουν το Χριστιανισμό, και σταδιακά οι Αρμένιοι υιοθετούν τη δυτική πολιτική, φιλοσοφία και θρησκεία. Το 301 μ.Χ είναι έτος-

Οι Αρμένιοι της Κύπρου

Πανοραμική άποψη του Αρμενομοναστηριού, όπως ήταν πριν το 1974.

*Επίσκεψη Αρμενίων
στο Αρμενο-
μονάστηρο.*

ορόσημο: η Αρμενία γίνεται η πρώτη χώρα στον κόσμο που υιοθετεί επίσημα το Χριστιανισμό ως κρατική θρησκεία, όταν ο Άγιος Γρηγόριος ο Φωτιστής εκχριστιανίζει τον Τιριδάτη Γ'. Έκτοτε, οι Αρμένιοι πάντοτε βασιζόνταν στην Εκκλησία για να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, ιδιαίτερα στους χαλεπούς καιρούς που τελούσαν υπό ξένο ζυγό. Το 387 μ.Χ η δυτική Αρμενία γίνεται θέμα (επαρχία) του Βυζαντίου, ενώ η ανατολική Αρμενία παραμένει περσικό βασίλειο.

Στην προσπάθειά του να μεταφράσει τη Βίβλο στην Αρμενική, ο διανοούμενος μοναχός Mesrop Mastots επιτόνησε το 405 μ.Χ ένα μοναδικό αλφάβητο για την καταγραφή της αρμενικής γλώσσας, η οποία μέχρι τότε γραφόταν με ελληνικά, περσικά ή συριακά στοιχεία. Το αλφάβητο, γραμμένο από αριστερά προς δεξιά, αποτελείται αρχικά από 36 στοιχεία (άλλα δύο προστέθηκαν τον 11ο αιώνα) και υπήρξε το έναυσμα για το 'Χρυσούν Αιώνα' του αρμενικού έθνους, αφού με αυτό γράφονταν πλέον τα διοικητικά και εκκλησιαστικά έγγραφα, και το Ευαγγέλιο κηρυσσόταν στην Αρμενική. Ο Άγιος Mesrop θεωρείται από μερικούς ότι εφηύρε και το γεωργιανό αλφάβητο.

Περί το 450 μ.Χ ο Πέρσης Βασιλιάς Ιστιγέρδης Β' επέβαλε ως θρησκεία το Ζωροαστρισμό: οι Αρμένιοι εξεγείρονται, εξασφαλίζοντας τελικώς το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας το 484 μ.Χ με τη Συνθήκη του Nvarsak. Το 591 μ.Χ ο Βυζαντινός Αυτοκράτορας Μαυρίκιος κατατρόπωσε τους Πέρσες και ενσωμάτωσε αρκετό τμήμα της ανατολικής Αρμενίας στην αυτοκρατορία του· η ενσωμάτωση ολοκληρώθηκε το 629 μ.Χ

***Επι Αγγλοκρατίας, στη μικρή
αρμενική κοινότητα κατέφυγαν
χιλιάδες Αρμένιοι που διέφυγαν από
τη γενοκτονία που διενέργησαν οι
Νεότουρκοι, αλλά και πρόσφυγες
από την Παλαιστίνη και την
Αίγυπτο.***

υπό τον Αυτοκράτορα Ηράκλειο. Αν και το 645 μ.Χ μεγάλο μέρος της Αρμενίας κατακτήθηκε από τους Άραβες, τμήμα της παρέμεινε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Για αιώνες η Αρμενία αποτελούσε τον αμετακίνητο φρουρό των ακραίων συνόρων και μια ανεξάντλητη πηγή στρατιωτών (ακρίτες, ανιχνευτές, ιππείς, τοξότες κτλ), αρκετοί Αρμένιοι μάλιστα έγιναν στρατηγοί και αυτοκράτορες του Βυζαντίου (1 στους 5 βυζαντινούς αυτοκράτορες είχε αρμενική καταγωγή).

***Το νομικό καθεστώς των θρησκευτικών
ομάδων με βάση το Κυπριακό Σύνταγμα***

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας (Άρθρο 2, Παράγραφοι 1&2), ορίζει ότι στην Κύπρο υπάρχουν δύο κοινότητες, η «ελληνική» και η «τουρκική». Η Παράγραφος 3 ορίζει ότι:

«Πολίται της Δημοκρατίας μη περιλαμβανόμενοι εις τας διατάξεις της πρώτης ή της δευτέρας παραγράφου του παρόντος άρθρου, επιλέγουσιν ατομικώς την ελληνικήν ή την τουρκικήν κοινότητα εντός προθεσμίας τριών μηνών από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος. Εφ' όσον όμως ανήκουσιν εις θρησκευτικήν ομάδα επιλέγουσιν την ελληνικήν ή την τουρκικήν κοινότητα ομαδικώς και επί τη τοιαύτη επιλογή θεωρούνται μέλη της κοινότητος, ην επελέξαντο, τηρουμένου του κανόνος ότι πας πολίτης της Δημοκρατίας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται να μη συμμορφωθεί κατόπιν αποφάσεως της ομάδος επιλογής αυτής, οπότε δι' ενυπογράφου δηλώσεως αυτού υποβαλλομένης εντός μηνός από της ημερομηνίας της επιλογής της ομάδος αυτού εις τον αρμόδιον υπάλληλον της Δημο-

Ο διανοούμενος μοναχός Μεσώρπ Μαστότς επινόησε το 405 μ.χ ένα μοναδικό αλφάβητο για την καταγραφή της αρμενικής γλώσσας, η οποία μέχρι τότε γραφόταν με ελληνικά, περσικά ή συριακά στοιχεία.

κρατίας, και εις τους Προέδρους της ελληνικής και της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως, επιλέγει κοινότητα διάφορον της κοινότητος, ην επελέξατο η ομάς αυτού».

«Νοείται περαιτέρω ότι, εν η περιπτώσει η επιλογή, η γενομένη υπό θρησκευτικής ομάδος, δεν γίνη αποδεκτή, επι τω λόγω ότι τα μέλη αυτής είναι ολιγώτερα του απαιτουμένου αριθμού, πας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται, εντός μηνός από της ημερομηνίας της αρνήσεως αποδοχής της επιλογής της ομάδος, να επιλέξη ατομικώς την κοινότητα, εις ην επιθυμεί να ανήκη, τηρών την προειρημένην διαδικασίαν».

«Εν τη παρούση παραγράφω «θρησκευτική ομάς» σημαίνει ομάδα προσώπων συνήθως κατοικούντων εν Κύπρω, πρεσβευόντων την αυτήν θρησκείαν και ανηκόντων είτε εις το αυτό δόγμα είτε υποκειμένων εις την αυτήν δικαιοδοσίαν ταύτης, των οποίων ο αριθμός κατά την ημερομηνία της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπερβαίνει τους χιλίους, εξων τουλάχιστον πεντακόσιοι κατέστησαν υπήκοοι της Δημοκρατίας κατά την ειρημένην ημερομηνίαν».

Κατά το δημοψήφισμα που διενεργήθηκε το 1960, και οι τρεις θρησκευτικές ομάδες επέλεξαν να ανήκουν στην Ε/Κ κοινότητα, κάτι που επηρέασε τις σχέσεις τους με τους Τ/Κ, οι οποίοι τις έβλεπαν ως προέκταση των πολιτικών επιλογών των Ε/Κ, γι' αυτό άλλωστε και είχαν όμοια ή και χειρότερη μεταχείριση κατά τις διακοινοτικές ταραχές (1963-1964) και

Η ποδοσφαιρική ομάδα της ΑΥΜΑ στο γήπεδο της δυτικής τάφρου των τειχών της Λευκωσίας [09-10-1948].

την τουρκική εισβολή (1974). Την εκπροσώπηση των θρησκευτικών ομάδων στα θέσμινα της Κυπριακής Δημοκρατίας καθορίζει το Άρθρο 109:

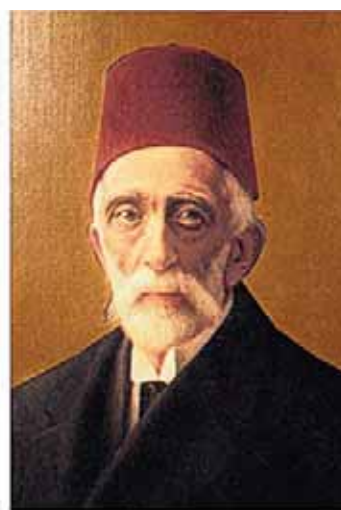
«Εκάστη θρησκευτική ομάδα, ήτις συμφώνως τη τρίτη παραγράφω του άρθρου 2 επελέξαντο εκατέραν κοινότητα, διακαιοῦται ὡπως αντιπροσωπεύηται εν τη Κοινοτική Συνελεύσει της κοινότητος, ην η ομάδα επελέξατο, ως ο οικείος κοινοτικός νόμος θέλει ορίσει, διά μέλους ή μελών της θρησκευτικής ομάδος εκλεγόμενης υπό ταύτης».

Έτσι συμμετείχαν ένας Αρμένιος και ένας Λατίνος στα εκ Λευκωσίας μέλη της ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης, ενώ

συμβουλευτικό χαρακτήρα και είναι πενταετούς διάρκειας· οι Εκπρόσωποι απολαμβάνουν των ιδίων προνομίων με τους υπόλοιπους Βουλευτές (ανεύθυνο, ασυλία, χρηματική αποζημίωση κτλ), συμμετέχουν στην κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας και παρευρίσκονται στις συνεδριάσεις της ολομέλειας. Αν και δεν έχουν δικαίωμα ψήφου, εκφέρουν τις απόψεις τους για ζητήματα που αφορούν την ομάδα τους. Με το Νόμο 38/1976 η θητεία τους ταυτίστηκε με τη θητεία της εκάστοτε Βουλής, ενώ από το 1991 οι εκλογές για την ανάδειξη τους πραγματοποιούνται ταυτόχρονα και παράλληλα με τις βουλευτικές εκλογές, και έτσι την ημέρα της διεξαγωγής των

Φρηγόρη Βλαχογιάννη
1843 - 1920

Βαχράμ Βλαχογιάννη
1849 - 1934

Οι αδελφοί Κρικὸρ και Καραμπέτ Μελκονιάν και το μνημείο εις μνήμην τους στο Μελκονιάν.

στα εκ Κερύνειας μέλη συμμετείχε ένας Μαρωνίτης (Νόμος 8/1960). Η Κοινοτική Συνέλευση δρούσε ως ένα είδος Κάτω Βουλής, με αρμοδιότητα σε θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ζητήματα. Με την αποχώρηση των Τ/Κ από την Κυπριακή Δημοκρατία και την de facto κατάργηση της τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης, στις 25 Μαρτίου 1965 αποφασίστηκε η μεταβίβαση των νομοθετικών εξουσιών της ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης στη Βουλή των Αντιπροσώπων και των εκτελεστικών εξουσιών της στο νεοσύστατο Υπουργείο Παιδείας (Νόμος 12/1965). Μέχρι το 1970 η θητεία των Εκπροσώπων των θρησκευτικών ομάδων παρατεινόταν ετησίως.

Ο Περί Θρησκευτικών Ομάδων (Εκπροσώπησις) Νόμος (Νόμος 58/1970) ορίζει ότι εκάστη θρησκευτική ομάδα εκπροσωπείται στη Βουλή των Αντιπροσώπων από έναν εκλεγμένο εκπρόσωπο. Η συμμετοχή των εκπροσώπων έχει

εκλογών οι εκλογείς των θρησκευτικών ομάδων ψηφίζουν δύο φορές, μία για τον εκπρόσωπο τους και μία για την εκλογή των 56 Ε/Κ Βουλευτών.

Η πορεία των Αρμενίων στην Κύπρο

Αν και μεμονωμένοι Αρμένιοι φαίνεται να συσχετίστηκαν με την Κύπρο από τον 5ο αιώνα π.Χ., η πραγματική ιστορία της αρμενικής κοινότητας στο νησί μας ξεκινά τον 6ο αιώνα μ.Χ. και έχει άμεση σχέση με τις μετοικεσίες πληθυσμών μεταξύ των επαρχιών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η πρώτη μαζική εγκατάσταση Αρμενίων στην Κύπρο έγινε το 578, επί Αυτοκράτορα Ιουστίνου Β': κατά την εκστρατεία του εναντίον του Πέρση Βασιλιά Χοσρόη Α', ο στρατηγός Μαυρίκιος Καπαδόκης συνέλαβε αιχμάλωτους 10.090 Αρμένιους στην Αρζανίνη, εκ των οποίων οι 3.350 μεταφέρθηκαν στην Κύπρο. Είναι πολύ πιθανόν αυτοί οι Αρμένιοι να υπηρέτησαν το Βυ-

*Επιμνημόσυνη
τελετή για τους
μάρτυρες της
Αρμενικής
Γενοκτονίας,
χοροστατούντος
του
Αρχιεπισκόπου
Varoujan
Hergelian [24-04-
2008].*

ζάντιο ως μισθοφόροι στρατιώτες και ακρίτες, και φαίνεται πως οι αποικίες που ίδρυσαν ήταν στρατιωτικές, κρίνοντας από τη στρατηγική τους θέση. Οι οικισμοί αυτοί είναι τα χωριά Αρμίνου, Αρμενοχώρι, Κορνόκηπος, Πατρίκι, Πλατάκι, Σπαθαδικό, ίσως και το Μούσερε.

Περισσότεροι Αρμένιοι κατέφθασαν στην Κύπρο επί βασιλείας του αρμενικής καταγωγής Αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641), ο οποίος προσπάθησε να γεφυρώσει τη δογματική διαφορά μεταξύ Αρμενικής και Βυζαντινής Εκκλησίας προωθώντας το μονοθελητισμό. Όταν συγκλήθηκε η Δ' Οικουμενική Σύνοδος στη Χαλκηδόνα (451), οι Αρμένιοι δεν συμμετείχαν αφού πολεμούσαν τους Πέρσες στη μάχη του Αναγαγ. Η εν λόγω Σύνοδος καταδίκασε την αίρεση του μονοφυσιτισμού (δίδασκε ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού απορροφήθηκε από τη θείκη Του φύση). Ο μονοθελητισμός ήταν η μέση οδός για τους Χαλκηδόνιους και τους αντι-Χαλκηδόνιους, υποστηρίζοντας ότι ο Χριστός είχε μεν δύο φύσεις, αλλά μία θέληση, τη θείκη.

Κατά τη Μεσοβυζαντινή περίοδο υπηρέτησαν στην Κύπρο Αρμένιοι στρατηγοί και κυβερνήτες, όπως ο Αλέξιος, ο Βασίλειος, ο Βαχράμι και ο Λέων, ο οποίος ανέλαβε το κτίσιμο της βασιλικής του Αγίου Λαζάρου στη Λάρνακα· υπάρχουν

στοιχεία που μαρτυρούν πως υπήρξε αρμενική εκκλησία το 10ο αιώνα και ότι κατά τη Λατινοκρατία χρησιμοποιούνταν από τους Αρμένιους Καθολικούς. Μετά την απελευθέρωση της Κύπρου από τον πατρίκιο Νικήτα Χαλκούτζη το 965, εγκαθίστανται εδώ περισσότεροι Αρμένιοι μισθοφόροι, διασφαλίζοντας την πολιτική ακεραιότητα του νησιού.

Οι πολυάριθμοι Αρμένιοι που κατοικούσαν στην Κύπρο απαιτούσαν και την ανάλογη θρησκευτική ποιμαντορία, γι' αυτό και το 973 ο Καθολικός Khackik I ίδρυσε Αρμενική Επισκοπή στη Λευκωσία. Από το 1179 αρκετοί Αρμενοκύπριοι Επίσκοποι συμμετέχουν σε σημαντικές εκκλησιαστικές συνόδους, και κάποιος (όπως ο Horen A') έφθασαν μέχρι τον πατριαρχικό θρόνο· μετά από αρκετές έριδες, το 1519 καθιερώθηκε με βούλλα του Πάπα Λέοντα Ι' ότι ο Αρμένιος Επίσκοπος της Κύπρου θα ήταν αρχαιότερος του Μαρωνίτη, του Ιακωβίτη και του Κόπτη Επισκόπου. Μεταξύ 1136-1138 ο Αυτοκράτορας Ιωάννης Β' Κομνηνός μεταφέρει στην Κύπρο ολόκληρο τον πληθυσμό της πόλης Τελ Χαμνιούν. Όταν ο Ισαάκιος Κομνηνός αυτοανακηρύχθηκε το 1185, αυτοκράτορας της Κύπρου και νυμφεύθηκε την κόρη του Αρμένιου πρίγκηπα Theoros II, μετέφερε μαζί του Αρμένιους ευγενείς και πολεμιστές, πολλοί από τους οποίους πολέμησαν ηρωικά εναντίον

του Ριχάρδου Α' του Λεοντόκαρδου στη Λεμεσό, το Μάιο του 1191.

Το 1192 ο νέος Βασιλιάς της Κύπρου, Guy de Lusignan, στην προσπάθειά του να εγκαθιδρύσει φεουδαρχικό βασίλειο δυτικού τύπου στην Κύπρο, στέλνει απεσταλμένους στην Κιλικία, την Αντιόχεια και την Άκρα, προσκαλώντας αστούς, ευγενείς, ιππότες και πολεμιστές από το Λεβάντε, με αποτέλεσμα τη μαζική μετανάστευση Αρμενίων και άλλων λαών, στους οποίους παραχωρήθηκαν απλόχερα γαίες, φέουδα, τιμάρια και προνόμια. Η εγγύτητα της Κιλικίας με την Κύπρο έκανε το νησί μας ιδιαίτερα ελκυστικό για τους Αρμένιους, ενώ στα χρόνια που πέρασαν τα δύο βασίλεια συνδέθηκαν αναπόσπαστα μέσω μιας σειράς βασιλικών γάμων που δημιούργησαν συγγενικές σχέσεις ανάμεσά τους, οι οποίες όμως δεν ήταν πάντοτε αρμονικές· λέγεται δε πως εάν η Κύπρος δεν παρέμενε στα χέρια των Λουζινιανών, θα γινόταν τμήμα της Μικρής Αρμενίας.

Η πώση της Ιερουσαλήμ και η κατάκτηση της Άκρας, το 1267 και το 1291, αντίστοιχα, καθιστούν την Κύπρο το ανατολικό προπύργιο του Χριστιανισμού· διάφορα χριστιανικά φύ-

λα - ανάμεσά τους και πολλοί Αρμένιοι - εγκαθίστανται στην Κύπρο, κυρίως στη Λευκωσία και την Αμμόχωστο, όπου ιδρύθηκε Αρμενική Επισκοπή το 12ο αιώνα μ.Χ. Η αρμενική παροικία της πόλης του Ευαγόρα ήταν συγκεντρωμένη στη συριακή ενορία, αριθμούσε περίπου 1.500 ψυχές το 1360, και διέθετε τρεις εκκλησίες: του Αγίου Σεργίου, της Αγίας Βαρ-

Οι χρονικογράφοι Λεόντιος Μαχαιράς και Γεώργιος Βουστρώνιος μας πληροφορούν ότι η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας βρισκόταν παρά την πύλη του Αγίου Δομνίκου (γνωστή και ως Πύλη των Αρμενίων), ονομαζόταν Αρμενία ή Αρμενογειτονιά, και γειτνιάζε με το Ρογιάτικο.

Από την επίσκεψη του τότε προέδρου της Αρμενίας στο σχολείο Ναρέκ [2006].

**Χορός του
σωματείου ΑΥΜΑ
[1952].**

βάρας και της Παναγίας της Καλούσας. Τον Απρίλιο του 1322 οι Σαρακηνοί επιτίθενται στη Μικρή Αρμενία και, με τη βοήθεια των πλοίων του Βασιλιά της Κύπρου Ερρίκου Β', περίπου 30.000 Αρμένιοι πρόσφυγες βρίσκουν καταφύγιο στη φιλόξενη Κύπρο. Νέο κύμα Αρμενίων καταφθάνει το 1335 και το 1346 για να γλυτώσουν από επιθέσεις των Μαμελούκων, ενώ με εντολή του Βασιλιά της Κύπρου Πέτρου Β', το 1373 αρκετοί Αρμένιοι μισθοφόροι επιστρατεύονται στην Κύπρο με σκοπό να αντιμετωπίσουν τους Γενουάτες επιδρομείς. Αρμένιοι πολέμησαν κατά των Σαρακηνών στο χωρίο Στύλλοι (1425) και στη Μάχη της Χοιροκοιτίας (1426).

Λόγω της συνεχούς παρακμής της Μικρής Αρμενίας, ο βασιλιάς της Λέοντας Ε' κατέφθασε στην Κύπρο το 1393, και το 1396 ο τίτλος και τα προνόμια του μεταβίβαστηκαν στο Βασιλέα Κύπρου και Ιερουσαλήμ, Ιάκωβο Α', στον καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας στη Λευκωσία: έτσι, το οικόσημο των

Φράγκων βασιλέων της Κύπρου έφερε πλέον το σταυρό της Ιερουσαλήμ και τους λέοντες των Λουζινιανών, της Κύπρου και της Αρμενίας. Το 1403 μεταναστεύουν στην Κύπρο 30.000 Αρμένιοι, ενώ το 1421 μεταφέρεται στην Κύπρο ολόκληρος ο πληθυσμός της πόλης Σεϊχούν. Οι χρονικογράφοι Λεόντιος Μαχαιράς και Γεώργιος Βουστρώνιος μας πληροφορούν ότι η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας βρισκόταν παρά την πύλη του Αγίου Δομήνικου (γνωστή και ως Πύλη των Αρμενίων), ονομαζόταν Αρμενία ή Αρμενογειτονιά, και γειτνιάζε με το Ρογιάτικο, το β' παλάτι των Λουζινιανών. Το 1441 οι αρχές της Αμμοχώστου ενθάρρυναν Αρμένιους και Σύριους από την Κιλικία και τη Συρία να εγκατασταθούν στην πόλη.

Οι αρμενικές εκκλησίες της φράγκικης Λευκωσίας ήταν του Αγίου Γεωργίου και των Αγίων Πέτρου και Παύλου. Η Αρμενική ήταν μια από τις έντεκα επίσημες γλώσσες του Βασιλείου της Κύπρου, και μία από τις πέντε επίσημες γλώσσες κατά την Ενετοκρατία· οι Αρμένιοι συγκαταλέγονταν ανάμεσα στις εφτά σημαντικότερες θρησκευτικές ομάδες της Κύπρου, και διέθεταν αποθήκες και καταστήματα στα λιμάνια της Αμμοχώστου, της Λεμεσού, και της Πάφου, ελέγχοντας έτσι μεγάλο τμήμα του εμπορίου, ενώ αρκετοί έγιναν μισθοφόροι του στρατού και ευγενείς του παλατιού. Επίσης, ένα απλίκι (κτηήμα) με αμπελώνες στον Άγιο Δομέτιο ανήκε μέχρι το 1473 σε Αρμένιους. Θα πρέπει, ωστόσο, να αναφέρουμε ότι οι Αρμένιοι - όπως και οι Ορθόδοξοι και οι Μαρωνίτες - δέχονταν πιέσεις για να εκλατίνιστούν, ιδιαίτερος επί εποχής του Λατίνου Αρχιεπισκόπου Λευκωσίας, Elias de Nabinaux, ο οποίος συγκάλεσε σχετική σύνοδο το 1340.

Κατά το 15ο αιώνα η αρμενική κοινότητα της Κύπρου βρισκόταν στο απόγειό της, αφού οι εμπορικές συναλλαγές με τις γειτονικές χώρες ευνοήθηκαν ιδιαίτερα, και αρκετοί Αρμένιοι δραστηριοποιήθηκαν στο χώρο του εμπορίου. Ωστόσο, την ευημερία αυτή ανέκοψε η διεφθαρμένη και σκληρή διοίκηση των Ενετών και οι υπέρογκοι φόροι που επέβαλλαν. Ο τυραννικός δεσποτισμός, αλλά και οι αντίξοες συνθήκες (ανομβρίες, επιδημίες, λιμοί, πλημμύρες, σεισμοί κτλ), οδήγησαν τον πληθυσμό σε αξιοσημείωτη μείωση. Κατά την κατάκτηση της νήσου από τους Οθωμανούς (1570-1571), στρατολογήθηκαν περίπου 40.000 Αρμένιοι τεχνίτες (ανιχνευτές, λαγουμτζήδες, μαραγκοί, μηχανικοί, οπλουργοί και σκαπανείς), και αρκετοί απ' όσους επέζησαν εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο. Η νέα τάξη πραγμάτων επηρέασε και την αρμενική κοινότητα: αφενός μεν οι Αρμένιοι της Αμμοχώστου σφαγιαστήκαν ή εκ-

διώχθηκαν, αφετέρου δε οι Αρμένιοι της Λευκωσίας αυξήθηκαν σημαντικά.

Κατά την Τουρκοκρατία οι Αρμένιοι αναγνωρίζονταν ως έθνος μέσω του θεσμού των millet. Στη Λευκωσία, με φερμάνι του Σουλτάνου Σελίμ Β', παραχωρήθηκε το 1571 στους Αρμένιους το γυναικείο μοναστήρι των Βενεδικτίνων (εκκλησία Notre Dame de Tyre), ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που παρείχαν κατά την κατάληψη της Κύπρου: είναι η εκκλησία της Παρθένου Μαρίας στην οδό Βικτωρίας, που μέχρι και το 1963 αποτελούσε το επίκεντρο της αρμενικής κοινότητας. Οι 30-40 χιλιάδες Αρμένιοι που υπήρχαν στα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας μειώθηκαν δραματικά, λόγω της δυσβάστακτης φορολογίας και της σκληρότητας της οθωμανικής διοίκησης. Άλλο χτύπημα ήταν η κατάργηση της Επισκοπής της Αμμοχώστου, καθότι ολόκληρη η περιτειχισμένη πόλη έγινε άβατο για τους μη Μουσουλμάνους μέχρι τις αρχές της Αγγλοκρατίας.

Σε αντίθεση με τους Λατίνους και τους Μαρωνίτες, οι Αρμένιοι δεν καταπιέζονταν θρησκευτικά από τους Οθωμανούς. Προικισμένοι με το δαιμόνιο της εργατικότητας, εξασκούσαν επικερδή επαγγέλματα (αβοκάτοι, δανειστές, δραγομάνοι, καλαϊτζήδες, κουγιουμτζήδες κτλ), και περιηγητές αναφέρουν ότι στο Bedestan (την καλυμμένη αγορά της Λευκωσίας) υπήρχαν πολλοί Αρμένιοι έμποροι. Με φερμάνι του Σουλτάνου, από το 1642 εξαιρούνταν της υποχρέωσης καταβολής

φόρου για το Μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου· το Αρμενομοναστήρι υπήρξε σημαντικός σταθμός Αρμενίων και άλλων προσκυνητών καθοδόν προς τους Αγίους Τόπους, όπως ο Hovsep Shishmanian: εμπνευσμένος από το περίγραμμα της μακρινής οροσειράς του Ταύρου που αγνάντευε από το μοναστήρι, έγραψε περί το 1875 την ιστορική νουβέλα «Toros Levoni». Κατά την Τουρκοκρατία οι Αρμένιοι κατοικούσαν κυρίως στη Λευκωσία και πέριξ του Αρμενομοναστηριού, και μερικοί στην Αμμόχωστο και τη Λάρνακα.

Ωστόσο, εξαιτίας της δυσβάστακτης φορολογίας αρκετοί Αρμένιοι αναγκάστηκαν να γίνουν λινοβάμβακοι: εμφανίζονταν ως μουσουλμάνοι, τηρώντας την περιτομή και άλλες μωαμεθανικές πρακτικές, κρυφά όμως τιμούσαν τις εικόνες και είχαν δύο ονόματα: ένα χριστιανικό και ένα μουσουλμανικό. Υπάρχουν μαρτυρίες για Αρμένιους λινοβάμβακους στα χωριά Άγιος Ιάκωβος, Άγιος Χαρίτων, Αρμενοχώρι, Άρτεμη, Κορνόκηπος, Μελούντα, Σπαθαρικό κτλ. Η κατάσταση επιδεινώθηκε με τα γεγονότα του 1821, όταν οι Οθωμανοί κατέστρεψαν τα μέγαρα Ορθοδόξων και Αρμενίων στη Λευκωσία, αφήνοντας μόνο έναν όροφο. Σταδιακά, ωστόσο, παρατηρείται βελτίωση: στο διβάνι (συμβούλιο) που συστάθηκε το 1839 συμμετείχε και ο Αρμένιος Επίσκοπος, ενώ μετά το 1850 μερικοί Αρμένιοι εργοδοτήθηκαν στην δημόσια υπηρεσία. Η αρμενική κοινότητα άρχισε να γίνεται όλο και πιο εύπορη, ιδιαίτερα μετά το άνοιγμα της Διώρυγας του Σουεζ το 1869, που

Ορφανά Αρμενόπαιδα-πρόσκοποι στη Λευκωσία [1927].

επέδρασε καταλυτικά υπέρ των Αρμενίων και των άλλων εμπόρων της Κύπρου. Η έλευση των Βρετανών, τον Ιούλιο του 1878, και η ηπιότερη διοίκηση ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο την αρμενική κοινότητα. Γνωστοί για τη γλωσσομάθειά τους, αρκετοί Αρμένιοι κατέφθασαν στην Κύπρο για να εργαστούν ως διερμηνείς στα κονσουλάτα και τη βρετανική διοίκηση. Ο αριθμός των Αρμενίων στην Κύπρο αυξήθηκε σημαντικά μετά τις τρομερές σφαγές από τους Οθωμανούς και τους Νεότουρκους (1894-1896, 1909 & 1915-1923), μια γενοκτονία που αφάνισε πάνω από 1.500.000 Αρμένιους και την οποία η Τουρκία αρνείται πεισματικά να παραδεχτεί. Αρμένιοι που επέζησαν των σφαγών κατέφθασαν στην Κύπρο απ' όλα τα λιμάνια της Κύπρου, κυρίως της Λάρνακας. Να αναφέρουμε, επίσης, ότι το 1917 στην Κύπρο συγκροτήθηκε και εκπαιδεύτηκε η Ανατολική Λεγεώνα (αργότερα Αρμενική Λεγεώνα), αποτελούμενη από 4.000 Αρμένιους εθελοντές της Διασποράς που πολέμησαν στην Παλαιστίνη και την Κιλικία. Επίσης, μερικοί Αρμενοκύπριοι ήταν μουλάρηδες ή μεταφραστές κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εργατικοί, καλλιτεργημένοι και φιλοπρόοδοι, οι Αρμένιοι δεν άργησαν να ορθοποδήσουν στη φιλόξενη Κύπρο, η

οποία απλόχερα άνοιξε τις αγκάλες τις σε 8.000 πρόσφυγες που καθιερώθηκαν ως άνθρωποι των γραμμάτων, ικανοί έμποροι, αργυροχόοι, αρτοποιοί, βιοτέχνες, γανωματάδες, γιατροί, δικηγόροι, επιπλοποιοί, εστιάτορες, ζωγράφοι, καθηγητές, καπελάδες, κτηνίατροι, μουσικοί, οδοντίατροι, ράφτες, σκαρπάρηδες, τελωνειακοί, τυπογράφοι, υφασματοπώλες, χρυσοχόοι κτλ. Οι Αρμένιοι ήταν οι πρώτοι κλειδαράδες, μηχανικοί, σφραδιοποιοί, ταπετοσέρηδες, τοιχογράφοι, φωτογράφοι και ωρολογιάδες στην Κύπρο. Σταδιακά ο διαχωρισμός μεταξύ deghtsi (ντόπιων) και kaghtaganner (προσφύγων) έπαψε να ισχύει· εκ φύσεως νομοταγείς, οι Αρμένιοι είχαν πάντοτε άριστες σχέσεις με τη βρετανική διοίκηση, αρκετοί δε υπήρξαν δημόσιοι λειτουργοί. Καθ' όλη την Αγγλοκρατία η αρμενική κοινότητα ευημερούσε, ιδρύοντας συλλόγους, σχολεία και μουσικά σχήματα, και ενδυνάμωνε το θρησκευτικό της αίσθημα. Μετά το 1925 πολλοί Αρμένιοι μετανάστευσαν στη σοβιετική Αρμενία, ενώ μερικοί εργαζόνταν στα μεταλλεία Αμιάντου, Μαυροβουνίου και Σκουριώτισσας, και τον κυπριακό κυβερνητικό σιδηρόδρομο. Αρκετοί υπήρξαν συνδικαλιστές και μάλιστα πρωτοστάτησαν στις μεγάλες απεργίες του 1935, 1936, 1941, 1944 και 1948.

Αρμένιοι βρήκαν ξανά καταφύγιο στην Κύπρο ως πρόσφυγες από την Παλαιστίνη (1947) και την Αίγυπτο (1956), ωστόσο κατά την περίοδο του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959 κάποιοι Αρμένιοι έφυγαν από την Κύπρο λόγω της ταραγμένης κατάστασης. Παρόλον ότι προηγουμένως οι Αρμένιοι - όπως και οι Μαρωνίτες και οι Λατίνοι - είχαν εκφραστεί εναντίον της αυτοδιάθεσης της Κύπρου, 3-4 Αρμένιοι συμμετείχαν στα ορεινά τμήματα των ανταρτών της ΕΟΚΑ, και μερίδα των Αρμενίων υποστήριζε την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού. Εδώ να αναφέρουμε ότι 41 Αρμένιοι συμμετείχαν στο Κυπριακό Σύνταγμα, πολεμώντας στα πεδία των μαχών μεταξύ 1939-1945. Μέχρι την Ανεξαρτησία του 1960 οι Αρμένιοι είχαν δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς με τους υπόλοιπους Κύπριους· κατά το δημοψήφισμα στις 13/11/1960, 1.077 Αρμένιοι εκλογείς επέλεξαν να ανήκουν στην Ε/Κ κοινότητα και μόνο 5 στην Τ/Κ κοινότητα: αυτό είχε ως συνέπεια τον καθορισμό των πολιτικών τους επιλογών στο παιχνίδι της διακοινοτικής αντιπαράθεσης. Το πλήγμα που δέχθηκε η αρμενική κοινότητα ήταν ιδιαίτερα σκληρό: στις 4 Μαρτίου 1964 όσοι Αρμένιοι παρέμειναν στον αρμενομαχαλά (ενορία Karapan Zade) και τις νεόδημες περιοχές Νεάπολη και Κωνσταντία έλαβαν απειλητικές επιστολές από Τ/Κ εξτρεμιστές που τους έδιναν λίγες ώρες να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους: συνολικά, 231 αρμενικές οικογένειες της Λευκωσίας προσφυγοποιήθηκαν εν μία νυκτί.

Παρά το πλήγμα του 1964 και την έξοδο μεταξύ 1962-1965 προς τη σοβιετική Αρμενία και τη Μεγάλη Βρετανία, η αρμενική κοινότητα άρχισε και πάλι να ευημερεί με τη στήριξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' παραχώρησε στους Αρμένιους την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στην Αμμόχωστο και την εκκλησία του Αγίου Δομετίου στη Λευκωσία· κατά τις μεγάλες εορτές χρησιμοποιόταν η αγγλικανική εκκλησία του Αγίου Παύλου, στην οποία δώρισαν σταυρό για την Αγία Τράπεζα. Ευτυχώς οι απώλειες της αρμενικής κοινότητας κατά την τουρκική εισβολή του 1974 ήταν μικρές: προσφυγοποιήθηκαν μόνον 6 οικογένειες που διέμεναν στα Βαρώσια, και βομβαρδίστηκε το Μελκονιάν από την τουρκική αεροπορία. Επίσης, κάποιοι Αρμένιοι έφυγαν για το Ηνωμένο Βασίλειο. Μετά από συνεχείς προσπάθειες του Εκπροσώπου Dr. Antranik Ashdjan και άλλων φορέων, ανεγέρθηκε επί της οδού Αρμενίας στην Ακρόπολη το Δημοτικό Σχολείο Nareg με τη βοήθεια της Κυπριακής Δημοκρατίας, το οποίο εγκαινιάσαν στις 12/11/1972 ο Αρχιεπίσκοπος Κύ-

πρου Μακάριος Γ' και ο Καθολικός Κιλικίας Horen A'. Στις 25/09/1976 θεμελιώθηκε ο νέος μητροπολιτικός ναός της Παναγίας της Θεοτόκου, δίπλα από το Nareg, και εγκαινιάστηκε το 1981, ενώ το 1984 ανεγέρθηκε στον ίδιο χώρο η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου.

Τα τελευταία χρόνια ο αυξανόμενος αριθμός μεικτών γά-

μων ανάμεσα σε Αρμένιους και Ελληνοκύπριους έχει αλλάξει τη δυναμική της κοινότητας. Αρκετοί Αρμένιοι κατέφθασαν στη φιλόξενη Κύπρο λόγω του εμφυλίου πολέμου στο Λίβανο (1975-1990), της ισλαμικής επανάστασης στο Ιράν (1979) και της πτώσης της Σοβιετικής Ένωσης (1991)· αν και κάποιοι εγκυβησαν μόνιμα στην Κύπρο, δεν έχουν ακόμη ενσωματωθεί πλήρως, παρόλον ότι η πλειοψηφία των εξ Αρμενίας ορμώμενων είναι απόγονοι Αρμενοκυπρίων που μετανάστευσαν στην Αρμενία κατά τις δεκαετίες 1940-1960. Υπολογίζεται ότι σήμερα ζουν στην Κύπρο 3.500 Αρμένιοι, εκ των οποίων σχεδόν το 65% ζει στην αστική Λευκωσία (κυρίως Στρόβολο, Λευκωσία και Άγιο Δομέτιο), 20% στη Λάρνακα, 15% στη Λεμεσό και κάποιες οικογένειες στην Πάφο. Η παρουσία των Αρμενίων και των άλλων θρησκευτικών ομάδων συμβάλλει τα μέγιστα στον πολιτιστικό πλουραλισμό της Κύπρου, με ανεκτίμητη συμβολή στα κοινά του τόπου μας.

Γεωγραφική Κατανομή

Η πρώτη σύγχρονη καταγραφή πληθυσμού έγινε το 1841 από το μουχασίλη της Κύπρου, Ταλάτ Εφρέντη· σύμφωνα με

Η μοναδική αρμενική ευαγγελική εκκλησία της Κύπρου, σήμερα κατεχόμενη και παράνομο κέντρο χειροτεχνίας.

	1881		1891		1901		1911		1921		1931		1946		1960	
	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν	Α Ν Δ	ΓΥ Ν
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ	66	47	99	84	198	154	158	141	277	257	1.126	1.099	1.211	1.276	1.217	1.325
Διαμέρισμα Κυθρέας	65	44	95	81	186	144	15	141	27	257	1.0	1.0				
Διαμέρισμα Ορεινής	1	3	1	3	11	10	2		1		14	9				
Διαμέρισμα Μόρφου			2		1						25	17				
Διαμέρισμα Λεόκας			1								4	6				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΔΕΜΕΣΟΥ	5	—	8	3	10	3	13	9	166	209	106	98	111	114	148	139
Διαμέρισμα Δεμεσού	5		8	3	10	3	8	6	160	209	64	55				
Διαμέρισμα Αυδήμου							1	3								
Διαμέρισμα Κοιλανίου							4		6		42	43				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	4	—	7	4	15	9	8	5	38	10	47	44	61	57	80	77
Διαμέρισμα Αμμόχωστου			4	4	8	6	7	5	38	10	40	42				
Διαμέρισμα Μεσσαρίας			2		2	2					3					
Διαμέρισμα Καρπασίας			1		5	1	1				4	2				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΑΡΝΑΚΑΣ	8	6	12	15	44	33	92	81	106	115	370	444	387	424	289	315
Διαμέρισμα Πάφου	1	—	5	3	2	—	2	1	1	—	10	6	13	8	2	1
Διαμέρισμα Κελοκεδάρων			2		1		1									
Διαμέρισμα Χρυσογούς																
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ	21	16	24	16	32	17	32	16	14	4	12	15	15	9	20	15
ΣΥΝΟΛΟ	105	69	155	125	301	216	305	253	602	595	1.671	1.706	1.798	1.888	1.756	1.872

Πιο κάτω εμφανίζεται η γεωγραφική κατανομή όλων των Αρμενίων ανά απογραφή:

αυτήν, στην Κύπρο κατοικούσαν 108.600 άτομα, εκ των οποίων 160 ήσαν Αρμένιοι και ζούσαν στην πόλη της Λευκωσίας (επί συνόλου 12.000 κατοίκων). Ωστόσο, είναι γνωστό ότι κάποιοι Αρμένιοι ζούσαν στην Αμμόχωστο και τη Λάρνακα. Το 1844 και το 1847, ο Βρετανός πρόξενος Niven Kerr και ο Έλληνας υποπρόξενος Δημήτριος Μαργαρίτης, αντίστοιχα, υπολογίζουν τους Αρμένιους σε 200 άτομα. Μεταξύ 1877-1885 ο ιερέας Honhanness Shahinian καταμέτρησε 152 Αρμένιους στη Λευκωσία, ενώ το 1879 ο Γάλλος ιστορικός και περιηγητής κόμης Louis de Mas Latrie υπολόγισε τους Αρμένιους σε 150. Στην απογραφή πληθυσμού της Λευκωσίας που έγινε στις 31/01/1879, οι Αρμένιοι ήταν 166 (σε σύνολο 11.197 κατοίκων).

Η πρώτη επίσημη απογραφή πληθυσμού της Κύπρου διεξάχθηκε στις 4 Απριλίου 1881. Ο συνολικός πληθυσμός ανήλθε στα 186.173 άτομα, εκ των οποίων 174 ήταν Αρμένιοι (0,093%). Στην Έκθεση της απογραφής (σελ. 14), ο Frederick W. Barry αναφέρει τα εξής:

«65. [...] Από την τελευταία, και ετερογενή ομάδα των 992 προσώπων [με μητρική γλώσσα άλλη της Τουρκικής, Ελληνικής, Αραβικής ή Αγγλικής] η μητρική γλώσσα [...] 199 ήταν η Αρμενική».

Από τους 174 Αρμένιους και 5 Κόπτες της Κύπρου το 1881, 4 είχαν για μητρική γλώσσα την Ελληνική, 7 την Αραβική και

168 άλλη γλώσσα (προφανώς την Αρμενική). Η δεύτερη απογραφή πληθυσμού πραγματοποιήθηκε στις 6 Απριλίου 1891: ο πληθυσμός της Κύπρου ανήλθε στα 209.286 άτομα, εκ των οποίων 280 ήσαν Αρμένιοι (0,134%), 269 Γρηγοριανοί και 11 Καθολικοί: 62 είχαν για μητρική γλώσσα την Τουρκική, 4 την Ελληνική, 9 την Αραβική και 205 την Αρμενική, ενώ παγκυπρίως η Αρμενική ήταν μητρική γλώσσα άλλων 11 (2 Μωαμεθανοί, 7 Ελληνορθόδοξοι και 2 άλλοι). Στη σελ. 18, ο Επίτιμος της απογραφής, F. G. Glossop, αναφέρει τα πιο κάτω:

«104. Τα μέλη της Αρμενικής Εκκλησίας που μιλούν Τουρκικά είναι κυρίως απόγονοι οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο προ γενεών [...]».

Η τρίτη απογραφή πληθυσμού της Κύπρου έλαβε χώρα στις 31 Μαρτίου 1901, καταμετρώντας συνολικά 237.022 άτομα, από τα οποία 517 ήταν Αρμένιοι (0,218%), 491 Γρηγοριανοί και 26 Καθολικοί: η Τουρκική ήταν μητρική γλώσσα για 45, η Ελληνική για 2, η Αραβική για 1 και η Αρμενική για 469· παγκυπρίως η Αρμενική ήταν μητρική γλώσσα άλλων 36 (31 Προτεστάντες και 5 άλλοι). Στην απογραφή της 2ας Απριλίου 1911

Η πρώτη επίσημη απογραφή πληθυσμού της Κύπρου διεξάχθηκε στις 4 Απριλίου 1881. Ο συνολικός πληθυσμός ανήλθε στα 186.173 άτομα, εκ των οποίων 174 ήταν Αρμένιοι (0,093%).

οι Αρμένιοι αριθμούσαν 558 άτομα σε σύνολο 274.108 (0,204%): 549 Γρηγοριανοί και 9 Καθολικοί. Η μητρική γλώσσα 52 εξ αυτών ήταν η Τουρκική, 9 η Ελληνική, 2 η Αραβική, 493 η Αρμενική και 2 άλλη γλώσσα· η Αρμενική ήταν μητρική γλώσσα για άλλους 58 (5 Ελληνορθόδοξοι, 18 Ρωμαιοκαθολικοί, 33 Προτεστάντες και 2 άλλοι). Η πέμπτη απογραφή πληθυσμού έγινε στις 24 Απριλίου 1921, και οι Αρμένιοι ανήλθαν σε 1.197 άτομα, σε σύνολο 310.715 (0,385%): 61 είχαν για μητρική γλώσσα την Τουρκική, 8 την Ελληνική, 1.127 την Αρμενική και 1 άλλη γλώσσα· η Αρμενική ήταν μητρική γλώσσα και για 35 Ελληνορθόδοξους, 74 Ρωμαιοκαθολικούς, 228 Προτεστάντες και 39 άλλους.

Η απογραφή της 27/28 Απριλίου 1931 κατέγραψε 3.377 Γρηγοριανούς Αρμένιους σε σύνολο 347.959 ατόμων (0,971%):

απ' αυτούς, 208 είχαν για μητρική γλώσσα την Τουρκική, 35 την Ελληνική, 3 την Αραβική, 3.077 την Αρμενική, 7 την Αγγλική και 47 άλλες γλώσσες· η Αρμενική ήταν μητρική γλώσσα άλλων 240 (20 Χριστιανοί Ορθόδοξοι, 89 Λατίνοι/Μαρωνίτες, 130 Προτεστάντες και 1 άλλος). Η έκτη απογραφή πληθυσμού έγινε στις 10 Νοεμβρίου 1946 και στην Κύπρο κατοικούσαν 3.686 Γρηγοριανοί Αρμένιοι σε σύνολο 450.114 ατόμων (0,819%· εξ αυτών, 86 μιλούσαν συνήθως Ελληνικά, 192 Τουρκικά, 3.402 Αρμενικά, 2 Αγγλικά, 1 Αραβικά και 3 άλλη γλώσσα. Την Αρμενική μιλούσαν συνήθως άλλοι 276 (28 Ελληνορθόδοξοι, 11 Μουσουλμάνοι, 70 Λατίνοι, 3 Αγγλικανοί, 145 Προτεστάντες, 4 Εβραίοι και 15 άλλοι). Ο Επόπτης της απογραφής, D. A. Percival, αναφέρει ότι 1.345 Γρηγοριανοί Αρμένιοι γεννήθηκαν στην Κύπρο και 2.341 εκτός Κύπρου. Συνολικά, 3.962 άτομα ήταν είτε Γρηγοριανοί Αρμένιοι είτε αρμενόφωνοι.

Η τελευταία αναλυτική απογραφή πληθυσμού έλαβε χώρα στις 11 Δεκεμβρίου 1960: σε σύνολο 577.615 ατόμων υπήρχαν 3.628 Αρμένιοι (0,628%), εκ των οποίων οι 3.378 ήταν Γρηγοριανοί. Οι απογραφές που έγιναν στις 01/04/1973 και 30/09/1976 δεν κατέγραψαν αναλυτικά τις θρησκευτικές ομάδες, ενώ οι απογραφές που διεξήχθησαν στις 01/10/1982, 01/10/1992 και 01/10/2001 αναφέρουν ότι ενδεχομένως να μην καταγράφηκαν όλοι οι ανήκοντες στις θρησκευτικές ομάδες. Πιο κάτω εμφανίζεται η γεωγραφική κατανομή όλων των Αρμενίων ανά απογραφή:

Να αναφέρουμε επίσης ότι, πριν την εισβολή του 1974, οι Αρμένιοι κατείχαν 11.017 σκάλες γης (μόλις το 0,217% της ιδιωτικής γης): 8.380 σκάλες βρίσκονταν στην επαρχία Κερύνειας, 1.532 στην επαρχία Λάρνακας, 999 στην επαρχία Λευκωσίας, 88 στην επαρχία Λεμεσού και 18 στην επαρχία Αμμοχώστου.

Η θρησκευτική ταυτότητα των Αρμενίων

Η συντριπτική πλειοψηφία των Αρμενίων είναι Ορθόδοξοι («Γρηγοριανοί»)· περίπου 40-50 είναι Ευαγγελικοί, περίπου 10-20 είναι Καθολικοί, ενώ περίπου 20-30 Αρμένιοι είναι Μάρτυρες του Ιεχωβά.

Η Αρμενική Ορθόδοξη και Αποστολική Εκκλησία είναι Ανατολική Εκκλησία που ιδρύθηκε από τον Απόστολο Ιούδα το Θαδδαίο· δεν αναγνωρίζει τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451μ.Χ) και τις μεταγενέστερές της ως οικουμενικές, και το Σύμβολο της Πίστεως που χρησιμοποιεί διαφέρει ελαφρώς

από εκείνο των άλλων Εκκλησιών. Δεν είναι μονοφυσική Εκκλησία, αφού καταδικάζει τις αιρετικές απόψεις του Ευτύχιου, αλλά ασπάζεται το δόγμα του Αγίου Κυρίλλου της Αλεξάνδρειας, ότι ο Ιησούς είχε μία φύση, στην οποία συνενώνονταν αναπόσπαστα και αδιαχώριστα το ανθρώπινο και το Θείο. Η Ορθόδοξη και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία προσβεύουν ότι ο Χριστός είχε δύο φύσεις, την ανθρώπινη και τη Θεϊκή, οι οποίες συνυπήρχαν ταυτόχρονα στο πρόσωπό Του.

Η Θεία Λειτουργία διεξάγεται στην κλασική Αρμενική με ιδιαίτερα μελωδικούς ύμνους. Παγκοσμίως είναι η μόνη Εκκλησία που δεν αναμειγνύει τον οίνο με το ύδωρ στο Άγιο Ποτήριο: οι πιστοί λαμβάνουν τη θεία κοινωνία από αμφοτέρωτα είδη, υπό τη μορφή άζυμου άρτου εμβαπτισμένου στον καθαγιασμένο οίνο. Οι αρμενικοί ναοί έχουν χαρακτηριστική αρχιτεκτονική δομή, με έναν κεντρικό κωνοειδή τρούλο. Αν και τιμούν τις εικόνες, προσκυνούν μόνο το σταυρό και το Ευαγγέλιο. Αρμενική ιδιαιτερότητα είναι η σταυρόπετρα (khashkar) - λαξευτή πέτρα με σταυρό στο κέντρο διακοσμημένο με μοτίβα φυτών. Το ιερό είναι υπερυψωμένο και στρέφεται στην ανατολή, διαχωριζόμενο από τον κυρίως ναό όχι από εικονοστάσι, αλλά με πέπλο. Τα άμφια και η μέτρα των ιερέων μοιάζουν με τα βυζαντινά, ενώ η μέτρα των Επισκόπων

Η εκκλησία της Παναγίας του Ganchvor στην Αμμόχωστο.

Ο καθεδρικός ναός της Παναγίας στην Ακρόπολη.

μοιάζει αυτή των Ρωμαιοκαθολικών, επειδή το 1184 ο Πάπας Λούκιος Γ' έστειλε ως δώρο στον Καθόλικο Γρηγόριο Δ' τα λατινικά άμφια. Χαρακτηριστικό των Επισκόπων είναι η κωνοειδής καλύπτρα και το δακτυλίδι στο δεξί χέρι. Οι διάκονοι είναι λαϊκοί, και οι ιερείς δεν είναι υποχρεωτικά άγαμοι, και μπορούν να ξυριστούν μερικώς. Το σύμβολο του σταυρού σχηματίζεται με τρία δάκτυλα από πάνω προς τα κάτω και από αριστερά προς δεξιά.

Η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου στη Λάρνακα.

Η Αρμενική Εκκλησία εορτάζει τα Χριστούγεννα μαζί με

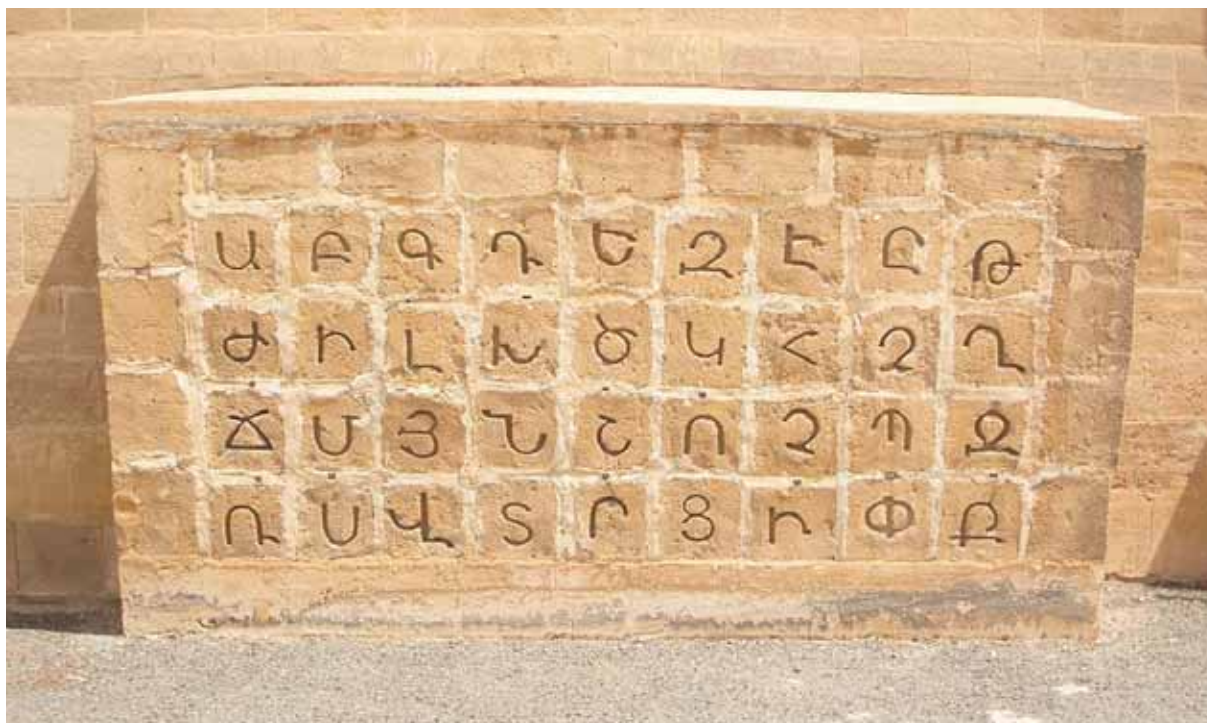
τα Θεοφάνια, στις 6 Ιανουαρίου (όπως και οι πρώτοι Χριστιανοί), και το Πάσχα όπως οι Ρωμαιοκαθολικοί, δηλαδή την πρώτη Κυριακή που έπεται της πανσελήνου η οποία συμβαίνει κατά ή μετά την εαρινή ισημερία. Οι Αρμένιοι έχουν δικό τους τομέα στην αρχαία πόλη της Ιερουσαλήμ και στους Ναούς της Γεννήσεως και της Αναστάσεως. Από το 1441 η Αρμενική Εκκλησία κυβερνάται από δύο ισότιμους Καθόλικους (Πατριάρχες), που διατηρούν τα αποκλειστικά προνόμια της ευλογίας του Αγίου Μύρου κάθε 7 χρόνια, του μυρώματος των Επισκόπων και του χρίσματος του Βασιλέα. Ο Καθόλικος Πάντων των Αρμενίων εδρεύει στο Etchmiadzin της Αρμενίας, και ο Καθόλικος του Μεγάλου Οίκου της Κιλικίας εδρεύει στο Antelias του Λιβάνου, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου.

Η Αρμενική γλώσσα

Η συντριπτική πλειοψηφία των Αρμενοκυπρίων έχει για μητρική γλώσσα την Αρμενική, ενώ οι πλείστοι μιλούν επίσης Αγγλικά και Ελληνικά· οι παλαιότεροι γνωρίζουν και Τουρκικά. Υπολογίζεται ότι υπάρχουν πάνω από 3.500 ομιλητές της Αρμενικής στην Κύπρο.

Η Αρμενική είναι ανεξάρτητος κλάδος της Ινδοευρωπαϊκής ομογλωσσίας με δικό της αλφάβητο· στην κλασική της μορφή δανείστηκε πολυάριθμες λέξεις από τα Ελληνικά, Συριακά, Λατινικά, και κυρίως τα Περσικά, και σε κατοπινό στάδιο από τα Τουρκικά και τα Ρωσικά. Από το 19ο αιώνα διακρίνεται στη Δυτική και την Ανατολική Αρμενική (αναπτύχθηκαν στην Οθωμανική και τη Ρωσική Αυτοκρατορία, αντίστοιχα). Οι Αρμενοκύπριοι μιλούν τη δυτική διάλεκτο, η οποία έχει 8 φωνήεντα, 24 σύμφωνα και 9 διφθόγγους. Τα ουσιαστικά έχουν έξι πτώσεις (ονομαστική, αιτιατική, γενική, δοτική, αφαιρετική και οργανική) και δεν έχουν γραμματικό γένος. Τα επίθετα είναι άκλιτα, στερούνται γένους και προηγούνται του ουσιαστικού. Τα ρήματα έχουν τέσσερις χρόνους (ενεστώτας, παρατατικός, αόριστος και μέλλοντας), δύο φωνές (ενεργητική, παθητική) και πέντε εγκλίσεις (ονομαστική, ευκτική, υποθετική, αναγκαστική και προστακτική).

Η Αρμενική είναι το κύριο μέσο διδασκαλίας στα Δημοτικά Σχολεία Nareg και στο Γυμνάσιο Nareg. Από το 1953 το β' ραδιόφωνο του ΡΙΚ μεταδίδει αρμενικά προγράμματα (καθημερινώς μεταξύ 17:00-18:00). Το 2002 η Κυπριακή Δημοκρατία και το Συμβούλιο της Ευρώπης κήρυξαν την Αρμενική ως μειονοτική γλώσσα της Κύπρου.

Το αρμενικό αλφάβητο σε τοίχο του Μελκονιάν.

Δραστηριότητες της αρμενικής κοινότητας

Παρά τον περιορισμό χώρου για το αφιέρωμα αυτό, θα επιχειρήσουμε να αποτυπώσουμε συνοπτικά το πολυσιχιδές φάσμα των δραστηριοτήτων της ιδιαίτερα δραστήριας αρμενικής κοινότητας. Από πλευράς έντυπων μέσων κυκλοφορούν τα «Artsagang» (Ηχώ), «Azad Tzayn» (Ελεύθερη Φωνή), «Lradou» (Ενημερωτικό Δελτίο, κοινοβουλευτικό), «Keghart» (εκκλησιαστικό), και το ηλεκτρονικό «Gibrahayer» (Αρμένιοι της Κύπρου).

Υπάρχουν οι Αρμενικές Λέσχες Λάρνακας και Λεμεσού, η Αρμενική Εθνική Επιτροπή Κύπρου, η Αρμενική Νεολαία Κύπρου, ο Αρμενικός Σύνδεσμος Μέριμνας, ο «Πανεθνικός Αρμενικός Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Κύπρου», ο Πολιτιστικός Σύνδεσμος «Nor Serount» (Νέα Γενιά) και ο Πολιτιστικός Σύλλογος «Hamazkayin» (Πανεθνικός). Το 1996 ιδρύθηκε ο «Σύνδεσμος Φιλίας Κύπρου-Αρμενίας», ο οποίος ανάγει το 2001 σταυρόπετρα αφιερωμένη στην αιώνια φιλία μεταξύ των δύο λαών. Η αρμενική κοινότητα διαθέτει από το 1945 την αξιόλογη ποδοσφαιρική ομάδα του «AYMA» και από το 1984 την ομάδα φούτσαλ «Ararat». Από το Μάρτιο του 1988 λειτουργεί το Μέλαθρο Ευγηρίας «Kalaydjian» στην Ακρόπολη.

Ο αρχαιότερος εν ενεργεία αρμενικός σύλλογος είναι το παράρτημα Λευκωσίας του «AGBU» (Armenian General Benevolent Union, Parekordzagan), που ιδρύθηκε το 1913 και διατηρεί παραρτήματα στη Λάρνακα και τη Λεμεσό. Μέχρι το 1963 είχε την ποδοσφαιρική ομάδα «Gaydzak» (Αστραπή), η οποία το 1931 αναδείχθηκε κυπελλούχος Κύπρου. Ωστόσο, ο

Η Αρμενική είναι ανεξάρτητος κλάδος της Ινδοευρωπαϊκής ομογλωσσίας με δικό της αλφάβητο· στην κλασική της μορφή δανείστηκε πολυάριθμες λέξεις από τα Ελληνικά, Συριακά, Λατινικά, και κυρίως τα Περσικά.

γνωστότερος σύλλογος είναι το «AYMA» (Armenian Young Men's Association), που συγκροτήθηκε στις 06/01/1935 και έχει πολύπλευρη προσφορά. Στο παρελθόν η αρμενική κοινότητα είχε επίσης συστήματα προσκόπων και την ομάδα χόκεϊ της «AYMA». Οι Αρμένιοι είναι η μόνη θρησκευτική ομάδα με επίσημη ιστοσελίδα του Εκπροσώπου τους και πειραματικό διαδικτυακό σταθμό. Διοργανώνονται κατασκηνώσεις και φιλανθρωπικές, θεατρικές, μουσικές, χορευτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Τέλος, να αναφέρουμε ότι η Κύπρος είναι η πρώτη χώρα που έθεσε θέμα αναγνώρισης της Αρμενικής Γενοκτονίας στα Ηνωμένα Έθνη το 1965, και η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που αναγνώρισε τη Γενοκτονία, ομόφωνα με το ψήφισμα 74 στις 29/04/1982. Το πρώτο μνημείο της Γενοκτονίας εγκαινιάστηκε στις 24 Απριλίου 1932 στο προαύλιο της αρμενικής εκκλησίας στην οδό Βικτωρίας. Το νέο μνημείο, στο προαύλιο της καινούργιας εκκλησίας στην Ακρόπολη, εγκαινιάστηκε

Επίσκεψη του Πατριάρχη της Κιλικίας, Αράμ Α', στην Κύπρο (22/07/2008).

στις 24 Απριλίου 1992. Στις 24/11/2006, ο τότε Αρμένιος Πρόεδρος, Robert Kocharyan, έθεσε το θεμέλιο λίθο του μνημείου προς τιμή των επιζώντων της Γενοκτονίας που πρωτοέφθασαν στην Κύπρο από το λιμάνι της Λάρνακας, ως έκφραση ευγνωμοσύνης των Αρμενίων στον κυπριακό λαό. Εγκαινιάστηκε στις 28/05/2008 από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, κο Δημήτρη Χριστόφια.

Χώροι εκπαίδευσης, λατρείας και ανάπαυσης

Οι Αρμένιοι πάντοτε έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση, φορέα της εθνικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Στη Λευκωσία το πρώτο σχολείο κτίστηκε το 1870 και το 1886 ονομάστηκε αρρεναγωγείο Vartanantz, ενώ το 1902 λειτούργησε το παρθεναγωγείο Shushanian. Μεταξύ 1897-1904 λειτούργησε το ορφανοτροφείο Kurkjian, ενώ για ένα διάστημα λειτούργουσε το ιδιωτικό σχολείο Sarkissian μ.Χ. Το 1921 και 1938 ιδρύθηκαν τα μεικτά σχολεία Melikian και Ouzoulian, αντίστοιχα: συνενώθηκαν το 1950, λειτουργώντας μέχρι το Δεκέμβριο του 1963. Μεταφέρθηκε για λίγους μήνες στο Παρθεναγωγείο Μιτσιή και μεταξύ 1964-1972 στο Μελκονιάν, ενώ από το 1972 στεγάζεται σε ιδιόκτητο χώρο που δωρήθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' στην Ακρόπολη. Στην Αμμόχωστο λειτούργουσε αρμενικό σχολείο σε ενοικιασμένη οικία, ενώ στον Πάνω Αμιάντο υπήρχε για μερικά

Η σταυρόπετρα που είναι αφιερωμένη στην αιώνια φιλία Κύπρου-Αρμενίας.

χρόνια αρμενικό νηπιαγωγείο. Στη Λάρνακα λειτούργουσε από το 1909 το σχολείο Mousheghian, που αντικαταστάθηκε από μεγαλύτερο το 1923· το 1996 κτίστηκε ένα νέο Nareg. Στη Λεμεσό το πρώτο αρμενικό σχολείο ιδρύθηκε το 1928, και αντικαταστάθηκε από άλλο το 1951· το 2007 κτίστηκε ένα ολοκαίνουργιο Nareg. Όλα τα σχολεία γειτνιάζουν με την τοπική εκκλησία, είναι επτατάξια, και έχουν συνολικά 165 μαθητές· η κύρια γλώσσα διδασκαλίας είναι η Αρμενική, και από το 1972 ονομάζονται Nareg, εις μνήμη του Krikor Naregatsi (951-1003), μεγάλου Αρμένιου διανοούμενου.

Όσον αφορά τη Μέση Εκπαίδευση, οι περισσότεροι Αρμένιοι φοιτούν στην Αγγλική Σχολή και σε ιδιωτικά σχολεία. Από το 2005 περίπου 15 Αρμένιοι φοιτούν στο Γυμνάσιο Nareg. Μέχρι και το 2005 αρκετοί Αρμένιοι φοιτούσαν στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Melkonian στην Αγλαντζιά, το μοναδικό αρμενικό οικοτροφείο παγκοσμίως, που κτίστηκε μεταξύ 1924-1926 με τη γενναιόδωρη και φιλόανθρωπη δωρεά των καπνεμπόρων αδελφών Krikor και Garabed Melkonian για να στεγάσει τα περίπου 500 ορφανά Αρμενόπαιδα της Γενοκτονίας· στην πορεία έγινε παγκοσμίου φήμης δευτεροβάθμια αρμενική σχολή, με εξαιρετικά πλούσια βιβλιοθήκη και άρθια εξοπλισμένα επιστημονικά εργαστήρια. Τον Οκτώβριο του 1989 εγκαινιάστηκαν τα σύγχρονα κτίριά του. Εδώ φοί-

τησαν 12.000 Αρμένιοι της Διασποράς από την Κύπρο και ολόκληρο τον κόσμο.

Στις 14/04/2004 το διοικητικό συμβούλιο του AGBU (Αρμενική Γενική Ένωση Αγαθοεργίας), καταστρατηγώντας το εκχωρητήριο που υπογράφηκε στις 28/12/1925 και ωθούμενο από αλλότρια οικονομικά κίνητρα, αποφάσισε μονομερώς να κλείσει το ιστορικό αυτό ίδρυμα. Ο αγώνας για την επαναλειτουργία του συνεχίζεται, και είναι ελπίδα όλων μας ότι σύντομα θα ξανανοίξει για να υποδεχτεί τα Αρμενόπαιδα της διασποράς. Μετά από διαβήματα του Εκπροσώπου Vartkes Mahdessian, το Υπουργείο Εσωτερικών εξέδωσε στις 02/03/2007 διάταγμα διατήρησης του 60% της συνολικής του έκτασης (124.100 m²), περιλαμβανομένων των δύο ιστορικών κτιρίων, του μνημείου όπου ενταφιάστηκαν το 1954 οι αδελφοί Melkonian, και του ιστορικού αλουλλίου που φύτεψαν τα ορφανά εις μνήμη των σφαγιασθέντων γονέων και αδελφών τους, χαρακτηρίζοντάς τα «ειδικού αρχιτεκτονικού,

**Η Αρμενική Ορθόδοξη και
Αποστολική Εκκλησία είναι
Ανατολική Εκκλησία που ιδρύθηκε
από τον Απόστολο Ιούδα το Θαδδαίο·
δεν αναγνωρίζει τη Σύνοδο της
Χαλκηδόνας (451μ.Χ) και τις
μεταγενέστερές της ως
οικουμενικές.**

ιστορικού και κοινωνικού χαρακτήρα και φυσικής καλλονής». Προς το παρόν στεγάζεται στο Γυμνάσιο Αγλαντζιάς.

Όσον αφορά τον εκκλησιασμό τους, οι Αποστολικοί («Γρηγοριανοί») Αρμένιοι διαθέτουν τις πιο κάτω εκκλησίες:

- **Ακρόπολη:** Με την αρωγή της Κυπριακής Δημοκρατίας, του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και των πιστών, ανεγέρθηκε επί της οδού Αρμενίας ο κομψός μητροπολιτικός ναός της Παναγίας της Θεοτόκου (Տուրք Ասճվաճաճին), κτισμένος σε παραδοσιακό αρμενικό αρχιτεκτονικό ρυθμό· καθαγιασθηκε στις 22/11/1981. Το 1996 ανεγέρθηκε το παρεκκλήσι του Παντοσώτηρος (Տուրք Ամենաբերցիտի), στο Γηροκομείο Kalaydjian.

- **Άγιος Δομέτιος:** Στο χώρο του αρμενικού κοιμητηρίου

ου κτίστηκε το 1938 το παρεκκλήσι της Αναστάσεως (Տուրք Կարոտյուն). Δεν λειτουργείται, αφού βρίσκεται στη νεκρή ζώνη.

- **Λάρνακα:** Στο κέντρο της πόλης βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου (Տուրք Տեփանոս), που κτίστηκε το 1913 εις μνήμη των θυμάτων της σφαγής στα Άδανα. Λειτουργείται κάθε δεύτερη Κυριακή, εναλλάξ με την εκκλησία της Λεμεσού.

- **Λεμεσός:** Κοντά στην ορθόδοξη εκκλησία της Αγίας Ζώνης στο κέντρο της πόλης υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (Տուրք Կեօրկ), που κτίστηκε το 1939.

- **Λευκωσία:** Παρά την Πύλη Πάφου βρίσκεται ο ναός της Παρθένου Μαρίας, κτίσμα του 1308. Στον ίδιο χώρο βρίσκονταν η Αρμενική Μητρόπολη, το Δημοτικό Σχολείο Melikyan-Օւշոյունian και το μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας. Η εκκλησία καταλήφθηκε το 1963 και έκτοτε παραμένει συλημένη, βεβηλωμένη και αλειτούργητη, αφού οι Αττίλες δεν επιτρέπουν στους Αρμένιους να τελέσουν τη θεία λειτουργία. Πρόκειται να επιδιορθωθεί από το UNDP. Υπάρχει επίσης το παρεκκλήσι του Αγίου Παύλου (Տուրք Բոցիտ), που κτίστηκε το 1892 στο αρμενικό κοιμητήριο παρά το Ledra Palace.

- **Αμμόχωστος:** Απέναντι από την εκκλησία των Καρμελιτών βρίσκεται η Παναγία του Ganchvor, τμήμα σημαντικού μοναστηριού που κτίστηκε το 1346. Για αιώνες αχρησιμοποίητη, συντηρήθηκε από το Τμήμα Αρχαιοτήτων το 1907 και στις 07/03/1936 παραχωρήθηκε στους Αρμένιους για περιο-

**Ο Αρχιεπίσκοπος
Μακάριος τελεί τα
εγκαίνια του Ναρέκ
Λευκωσίας [12-11-
1972].**

δο 99 ετών, με ενοίκιο 5 σελίνια/χρόνο· εγκαινιάστηκε στις 14/01/1945. Κάηκε το 1957 και από το 1964 έγινε απροσπέλαστη, όταν η περιτειχισμένη πόλη έγινε τουρκοκυπριακό γκέτο. Τον Αύγουστο του 1974 καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Βρίσκεται σε σχετικά ικανοποιητική κατάσταση.

Όμως, το καμάρι των Αρμενίων ήταν το Μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου (Magaravank), το γνωστό Αρμενομοναστήρι, κτισμένο σε υψόμετρο 550 m. στο δάσος της Πλατανιώτισσας στη Χαλεύκα. Αφιερωμένο στον Άγιο Μακάριο τον Ερημίτη, ιδρύθηκε περί το έτος 1000 μ.Χ από Κόπτες και πριν το 1425 μ.Χ πέρασε στα χέρια των Αρμενίων. Κατά την Τουρκοκρατία ήταν γνωστό ως το 'Κυανούν Μοναστήρι' (από το χρώμα των θυρών και των παραθύρων του) και ήταν λαοφιλές προσκύνημα. Ο σημερινός ναός κτίστηκε το 1814 και διαθέτει σημαντικά εκκλησιαστικά κειμήλια. Χρησιμοποιόταν ως θερινό εκπαιδευτικό θέρετρο, και η τεράστια περιουσία του εκτείνεται μέχρι τη θάλασσα. Καταλήφθηκε κατά τη β' φάση της τουρκικής εισβολής και καταστράφηκε εκτεταμένα από πυρκαγιά· μεταξύ 1997-1999 το ψευδοκράτος σχεδίαζε να το μετατρέψει σε ξενοδοχείο. Στις 6 Μαΐου 2007 επιτράπηκε για

πρώτη φορά η μαζική επίσκεψη 250 Αρμενίων στο συλημένο και ερειπωμένο μοναστήρι, με οργάνωση και πρωτοβουλία του Εκπροσώπου Vartkes Mahdessian.

Οι Αρμένιοι Ευαγγελικοί της Λευκωσίας αρχικά εκκλησιάζονταν μαζί με τους Πρεσβυτεριανούς απέναντι από την παλιά Ηλεκτρική, αλλά το 1946 έκτισαν δική τους εκκλησία στην ενορία Arab Ahmed Pasha· καταλήφθηκε το 1964, και είναι σήμερα κέντρο χειροτεχνίας. Τις δεκαετίες του 1950-1960 γίνονταν συναθροίσεις Αρμενίων Ευαγγελικών και στην πόλη του Ζήνωνα. Από το 2005 οι Αρμένιοι Ευαγγελικοί συναθροίζονται στην Ευαγγελική Εκκλησία Λευκωσίας, από το 2002 στην Ευαγγελική Εκκλησία Λάρνακας, και από φέτος στην Αγγλικανική Εκκλησία Λεμεσού. Οι λιγότεροι Αρμένιοι Καθολικοί εκκλησιάζονται κατά κύριο λόγο στις ρωμαιοκαθολικές εκκλησίες της Λευκωσίας, Λεμεσού και Λάρνακας. Τέλος, οι Αρμένιοι Μάρτυρες του Ιεχωβά συναθροίζονται στις «Αίθουσες Βασιλείας» της περιοχής τους.

Οι Αρμένιοι έχουν δικά τους κοιμητήρια στη Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα και την Αμμόχωστο. Στη Λευκωσία το ιστορικό κοιμητήριο κτίστηκε το 1877 στην περιοχή Ledra Palace-

*Αποψη του
Εκπαιδευτικού
Ιδρύματος
Μελκονιάν*

*Η αρμενική
φιλαρμονική του
Βαχάν Μπετελιάν
(στο κέντρο)
[1926].*

σύντομα πρόκειται να αναστηλωθεί. Το 1931 κτίστηκε άλλο στον Άγιο Δομέτιο, το οποίο μετά την τουρκική εισβολή βρίσκεται στη νεκρή ζώνη. Το 1998 κτίστηκε το νέο αρμενικό κοιμητήριο στην περιοχή Αγίων Τριμιθιάς. Το κοιμητήριο στη Λάρνακα κτίστηκε το 1923 σε μικρή απόσταση ανατολικά του ορθόδοξου κοιμητηρίου· για τους Αρμένιους Ευαγγελικούς υπάρχει προτεσταντικό κοιμητήριο πίσω από το αγγλικανικό. Το κοιμητήριο στη Λεμεσό κτίστηκε το 1960 παρά το δρόμο Τροόδους, στην περιοχή Κάτω Πολεμιδιών. Στην Αμμόχωστο υπήρχε επίσης ένα μικρό αρμενικό κοιμητήριο κοντά στον Άγιο Μέμωνα και ένα παλαιότερο κοντά στην εκκλησία του Σταυρού· η κατάστασή τους μας είναι άγνωστη, αφού βρίσκονται στην περιφραγμένη περιοχή και είναι απροσπέλαστα.

Αν κάποιος ήθελε να περιγράψει γενικά τις θρησκευτικές κοινότητες της Κύπρου, θα έλεγε ότι οι Λατίνοι αποτελούν την μπουρζουαζία (αστική ελίτ), οι Αρμένιοι ανήκουν στην τάξη των εμπόρων, και οι Μαρωνίτες είναι οι άνθρωποι της γης. Πολλοί Αρμένιοι ξεχώρισαν με την προσφορά τους στα κοινά της κοινότητας και της Κύπρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε δέκα μόνο:

- **Vartkes Mahdessian:** Γεννήθηκε στη Λευκωσία στις 13/11/1950 και σπούδασε Διοίκηση Επιχειρήσεων. Επιχειρηματίας, διετέλεσε επί σειρά ετών πρόεδρος του σωματείου «ΑΥΜΑ» και μέλος του Δ.Σ. της Αγγλικής Σχολής, και είναι εκλεγμένο μέλος της Θρονικής Επιτροπής της Αρμενικής Εθναρχίας. Εξελέγη Εκπρόσωπος των Αρμενίων στη Βουλή

των Αντιπροσώπων στις 21/05/2006.

- **Marios Karoyan:** Γεννήθηκε στη Λευκωσία στις 31/05/1961 και σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες. Διετέλεσε διευθυντής του Γραφείου του Προέδρου της Βουλής και του Γραφείου Τύπου της Προεδρίας. Στις 21/05/2006 εξελέγη Βουλευτής Λευκωσίας με το ΔΗ.ΚΟ., στις 22/10/2006 Πρόεδρος του ΔΗ.ΚΟ., και στις 06/03/2008 εξελέγη Πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων.

- **Georges der Parthogh:** Γεννήθηκε στην Αιθιοπία στις 18/12/1923. Έγκριτος δημοσιογράφος και φωτογράφος από τη δεκαετία του 1950, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, θεωρείτο ο 'πατέρας' του φωτορεπορτάζ στην Κύπρο. Το 1979 συνίδρυσε την αγγλόφωνη εφημερίδα «Cyprus Weekly», της οποίας ήταν εκδότης και αρχισυντάκτης μέχρι το θάνατό του, στις 02/06/2008.

- **Vahram Yenovkian:** Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1878. Εγκαταστάθηκε στη Λάρνακα το 1909. Διδάχθηκε βιολί από μικρός, και το 1914 ίδρυσε την πρώτη αρμενική χορωδία της Κύπρου, ενώ αργότερα ίδρυσε διεθνή μουσική σχολή στη Λευκωσία. Δίδαξε σε όλες τις κυπριακές πόλεις και συνέθεσε πάνω από 180 μουσικά κομμάτια. Απεβίωσε το 1965.

- **Vahan Bedelian:** Γεννήθηκε το 1894 στα Άδανα και από μικρός άρχισε μαθήματα βιολιού. Το 1921 εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία και οργάνωσε την αρμενική εκκλησιαστική χορωδία και άλλες ορχήστρες, φιλαρμονικές και χορωδίες. Δίδαξε μουσική στο Δημοτικό Σχολείο Μελικιάν-Ουζουνιάν, στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Μελκονιάν και αλλού. Απεβίωσε στις 03/04/1990.

• **Kevork Keshishian:** Γεννήθηκε στις 14/12/1909 στα Άδανα και ήρθε πεντάρφανος στη Λάρνακα το 1920. Εργαζόταν στην «Eastern Telegraph Co.», και υπήρξε δημοσιογραφικός ανταποκριτής. Το 1967 ίδρυσε το γνωστό βιβλιοπωλείο «Moufflon». Επιμελέστατος ερευνητής, έγραψε το πασίγνωστο «Romantic Cyprus» και βιβλία για τη Λευκωσία και την Αμμόχωστο. Απεβίωσε στις 25/09/1996.

• **Dr. Antranik L. Ashdjian:** Γεννήθηκε στην Ταρσό της Κιλικίας στις 27/12/1918 και εγκαταστάθηκε στη Λάρνακα το 1921. Οδοντίατρος, υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Λέσχης «Lions» Λευκωσίας και της Στοάς των Λουζινιανών, καθώς και δημοτικός σύμβουλος και Αντιδήμαρχος Λευκωσίας. Εξελέγη Εκπρόσωπος των Αρμενίων το 1970 και το 1976. Απεβίωσε στις 01/02/1997.

• **Shahe Guebenlian:** Γεννήθηκε στις 25/09/1920 στα Άδανα και κατέφθασε στην Κύπρο σε ηλικία έξι μηνών. Υπήρξε εκδότης της «Sunday Mail», και συνεργάτης του «Reuters» και του Κυπριακού Πρακτορείου Ειδήσεων. Ήταν ο πρώτος δημοσιογράφος που διακήρυξε διεθνώς τα βασανιστήρια στα οποία υπέβαλλαν οι Άγγλοι τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ. Απεβίωσε στις 02/03/2007.

• **Petros Kalaydjian:** Γεννήθηκε στη Λάρνακα στις 18/08/1934 και σπούδασε Διοίκηση Επιχειρήσεων. Επιχειρηματίας, διετέλεσε πρόεδρος του Ροταριανού Ομίλου Λάρνακας και των Δ.Σ. των Αμερικανικών Ακαδημιών Λάρνακας και Λεμεσού. Εξελέγη Εκπρόσωπος των Αρμενίων στις

Το νεοανεγερθέν μνημείο για τους επιζώντες της Αρμενικής Γενοκτονίας στη Λάρνακα [28-05-2008].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Απογραφές πληθυσμού 1881 - 2001 (Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών).
- Ηλεκτρονικός τύπος της αρμενικής κοινότητας.
- Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου: 1700 χρόνια Χριστιανισμού στην Αρμενία (Λευκωσία: 2001) και Η Αρμενική Εκκλησία στην Κύπρο (Λευκωσία: 2003).
- Αστζιάν, Αντρανίκ Α.: Η Αρμενική κοινότητα της Κύπρου από τον 20ο αιώνα (ανέκδοτη μελέτη).
- Ζεϊτούντσιάν, Κεβόρκ: Ιστορική πορεία της Αρμενικής κοινότητας στην Κύπρο (ανέκδοτη μελέτη).
- Keshishian, Kevork K.: Romantic Cyprus (Nicosia: 1993).
- Κουδουνάρης, Αριστείδης Λ.: Βιογραφικών Λεξικών Κυπρίων (1800-1920) (Λευκωσία: 2005).
- Papadopoulos, Theodore: Social and historical data on population (1570-1881) (Cyprus Research Centre, Nicosia: 1965).
- Pattie, Susan Paul: Faith in history; Armenians rebuilding community (Smithsonian Institution Press, Washington D.C.: 1997).
- Πουλίδης, Άντρος: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια (εκδόσεις Φιλόκυπρος, Λευκωσία: 1984-1996).
- Cyprus Today (January-April 2002): The Armenian community of Cyprus.
- Tashdjian, Vartan: The Armenian community in Cyprus (ανέκδοτη μελέτη).

Ευχαριστίες: Βιβλιοθήκη Υπουργείου Οικονομικών, Δημοτική Βιβλιοθήκη Λατσιών, Κυπριακή Βιβλιοθήκη, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών (ΡΙΟ), Gibraltar e-magazine, Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου, Ταρίνα Αγγελή, Simon Aynedjian, Αρτό Αρακελιάν, Κεβόρκ Ζεϊτούντσιάν, Έλενα Ιωάννου, Μανούκ Μανκαλτζιάν, Μυρούλα Μανπούρα, Aram Bastajian, Γεωργία Πιτσιάκκου, Κίκα Σαρρή, Μαρί Σομακιάν, Diran der Avedissian και Hrayr Jebejian, ιδιαίτερα στους Αρτίβ Αϊβαζιάν, Δρ. Αντρανίκ Αστζιάν, Ruth Keshishian, Μπαρέτ Κουγιουμτζιάν, Βαρτέκς Μακτεσιάν, Γαβριέλλα Πετρίδου, Μασίς τερ Παρτόγ και πάτερ Momik Habeshian.

22/10/1995, 26/05/1996 και 27/05/2001. Απεβίωσε στις 01/09/2005.

• **Aram Kalaydjian:** Γεννήθηκε στη Λάρνακα στις 03/10/1936 και σπούδασε Διοίκηση Επιχειρήσεων. Επιχειρηματίας, διετέλεσε μέλος της Αρμενικής Σχολικής Εφορείας Λάρνακας, επίτιμος πρόξενος της Μπαγκλαντές και πρόεδρος της Σχολικής Εφορείας Melkonian. Εξελέγη Εκπρόσωπος των Αρμενίων στις 14/03/1982, 13/07/1986 και 19/05/1991. Απεβίωσε στις 10/09/1995.

Πολλοί άλλοι είναι οι Αρμένιοι με σημαντική συνεισφορά στα κοινοτικά δρώμενα, όπως ο Δρ. Αντρανίκ Α. Αστζιάν, Simon Aynedjian, ο Δρ. Vahakn Atamyan, ο η Ruth Keshishian, ο Hagop Keheyian, ο Masis der Parthogh, ο Sempad Devletian, η Keghdzin Guebenlian (†), οι αδελφοί Noubar και Zaven Maxoudian (††), ο Artin Melikian (†), ο Dikran Ouzounian (†), ο Berj Tilbian (†), η Sona Yeghiayian (†) κτλ, ενώ αξέχαστες είναι οι φωτογραφίες-έργα τέχνης των Vahan Avedissian, Diran der Avedissian, Haigaz Mangoian, Martyros Mosditchian, Mateos Papazian, Edward Voskeritchian και Giragos Zartarian και τα έργα των ζωγράφων Vartan Tashdjian και John Guevherian.

ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΤΕΥΧΟΣ

Η συμμετοχή των Κυπρίων στις
μικρασιατικές επιχειρήσεις,
1919–1922